TILMAAMAHA ARDAYGA GUULAYSTAY.

QORE:

Cabdiraxman axmed garaad soofe

Cabdigaraad2016@gmail.com
Tell: 0634490880

الـطّبعـة الأولـي

01/05/2017

MAHADNAQ

Waxaa mahad oo dhan iska Ilaahay, Allihii Islaamnimada inoo dooray , ina siiyey maskax iyo garaad wanaagsan, inoo soo dejiyey kitaabka qur'aanka ah inoona soo diray Nebi Maxamed naxariis iyo nabadgelyo dushiisa ha ahaatee si uu dariiqa suubban inoo tuso.

Waxaan kaloo umahad celinayaa cid kastoo igala qayb qaadatay qorista buuggan ama faker igu kordhisay.

HORDHAC:

Ardaynimadu waa fadli uu ILaahay ku galadaysto qayb kamid ah Adoomihiisa, halka kuwe kale aysan heli nasiibka ah inay waxbartaan duruufo haysta owgeed sida faqri, dagaalo dheeraaday, cid waxbarta oo aysan helin, iwm Hadaba qofkii nasiibkaas hela waa inuu dareensanyahay in nimco dheeraad ah uu haysto Ilaahay uu ka doortay dadka intiisa kale.

Inta aanan gelin tilmaamaha aradayga guulaystay waxaan yare iftiimin doonnaa fadliga uu leeyahay cilmigu iyo ahmiyada waxbarshada .

FALDLIGA IYO AHMIYADA WAXBARASHADA

B: Alle waxaa uu ku tilmaamay Suurada Zumar inaysan sinneyn qof wax garanaya(aqoonta leh) iyo ka aan waxba aqoon(jaahilka ah)

قَالَ تَعَالَىٰ: ﴿ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي ٱلَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ۗ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴾ الزمر: ٩

T: Ilaahay waxaa kor uqaaday sharaf iyo maamuusna siiyey dadka cilmiga lasiiyey, kor uqaadistaas waxay kulansanaysaa mid Adduun iyo mid Aakhiro labadaba, Addunka qofka cilimiga lehi wuu ka sareeyaa kaan aqoonta lahayn, wuuna ka magac weynyahay, Aakhirana sida uu Adduunkaba uga dheereyey ugana sharaf batay ayuu ka sarayn doonaa dadka oo dhan cid lamid ah mooyaane, Janadanada meel sare ayuu ka gelayaa Allana isaga oo arinkaas tilmaamaya waxa uu yidhi:

قَالَ تَعَالَىٰ: ﴿ يَرْفَعِ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مِنكُمْ وَٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْعِلْمَ دَرَجَٰتٍ ۚ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴾ المجادلة: ١١

macne: Alle waxa uu kor uqaadaa kuwa Alle rumeeyey ee idinka midka ah, iyo kuwa Cilmiga lasiiyey darajooyin Allana waa mid u xogagaal ah waxaad samaynaysaan.

J: Cilmiga ahmiyadiisa waxaa ku tusaya Aayadihii ugu horeeyey ee ku soo dega Nebiga naxariis nabadgelyo dushiisa ha ahaatee waxay amreen wax Akhrinta waana shanta Aayadood ee suurada Calaq ugu horeeya, wax akhrintuna waa qayb kamid ah qaybaha ugu muhiimsan aqoonta.

X: Cilmigu waa tilmaan ay leeyihiin Anbiyada Ilaahay soo diray dhamaantood waana tilmaanta ugu muhiimsan ee ay kaga soocnayeen dad kale Qur'aankuna in badan ayuu tilmaamay arinkaas.

T: Qofkii wax barta waxay daliil utahay inuu yahay qof khayr badan Ilaahayna uu jecelyahay, Nabigu naxariis iyo nabad gelyo dushiisa ha ahaatee waxa uu yidhi:

(من يُرد الله به خيرا يفقّه في الدّين) رواه البخاري ومسلم

macne: Qofkii ILaahay uu ladoono khayr Waxa uu fahansiiyaa Diinta.

J: Cilmigu waa wado ku gaadhsiinayso gelista Janada, Nabegu naxariis iyo nabadgelyo dushiisha ha ahaatee waxaa uu tilmaamay in qofkii wado qaada isaga oo cilmi raadinaya Ilaahay inuu usahlayo wadada Jananada iyo gelisteeda.

قال صلى الله عليه وسلم (مَنْ سلك طريقًا يلتمس فيه علمًا سهل الله طريقا به الى الجنة) رواه المسلم

X: Cilmigu waa dhaxalkii Nebiyada naxariis iyo nabadgelyo dushooda ha ahaatee qofka bartaana waxa uu nasiib uhelay dhaxalkii Anbiyada waana fadli wayn iyo nasiib balaadhan oo qofka cilmiga bartay uu helay. Nebigu naxariis iyo nabadgelyo dushiisa ha ahaatee waxaa uu yidhi:

(إن العلماء ورثة الأنبياء وإن الأنبياء لم يورثوا دينارا ولا درهما ورثوا العلم فمن أخذه أخذ بحظ وافر) رواه الترمذي وغيره

Macne: culumadu waa kuwa dhaxlay Anbiyada Anbiyadana lagama dhaxlin Dahab iyo Fiddo toona, waxaa laga dhaxlay Cilmi qofkii qaata cilimigana waxa uu qaatay dheef balaadhan.

D: Cilmigu waxaa uu ka mid yahay waxyaalaha qofka soo anfacaya waxna taraya marka uu dhinto ka kadib, gaar ahaan marka uu dad baray ama qoraalo dadka wax tar uleh uu ka tago Neniguna waxaa uu yidhi:
(إذا مات الإنسان، انقطع عمله إلا من ثلاث، صدقة جارية أوعلم ينتفع به، أو ولد صالح يدعو له) رواه مسلم وغيره
Macne: Qofku marka uu dhinto wuu go'ayaa camalkiisu saddex arimood mooyaane, sadaqo soconaysa oo uu la baxay , Cilmi lagu intifaaco oo dad baray ,ama Ilmo wanaagsan oo usoo duceeye.
R: Qofka cilmiga bartay dadkana gaadhsiinaya waxaa uduceeya wax kasta oo ku sugun Adduunka, nabiguna naxariis iyi nabad gelyo dushiisa ha ahaatee waxa uu yidhi:
(إن الله وملائكته وأهل السموات والأرضين حتى النملة في حجرها وحتى الحوت ليصلون على معلم الناس الخير) رواه الترمذي وغيره.
Macne: Alle iyo malaa'iktiisa cidda samada ku sugan iyo dhulkaba xitaa Quraanjada godkeeda ku jirta iyo kalluunku waxay uduceeyaan qofka dadka khayrka baraya.
S: Cilmigu waa nuur oo qofku ifsanayo uuna kuu garanayo xuquuqda uu Ilaahay ku leeyahay iyo ta Adoomaha Ilaahay ku leeyihiin.
SH: Cilmigu waxaa uu dhisaa korna uqaadaa dadka sharaftooda Jahliguna waa uu dumiyaa hoosna wuu udhigaa. Meeriskii(bayd) carabiga ahaana waa kii odhanayey:-
العلم يبني بيوتا لا عماد بها** والجهل يهدم بيت العزّ والشّرف
Macne: Cilmugu waxa uu dhisaa guryo bilaa tiirar ah Jahliguna waxa uu dumiyaa guri lahaa ciso iyo sharaf .
DH: cilmigu waxa laga helayaa oo uu kulansanayaa labaa khayr ee Adduun iyo Aakhiraba Imaamu shaafici waxaa yidhi: qofkii Adduun doonayaa cilmiga ha barta qofkii Aakhiro doonayaana cilmiga ha barta.

C: qofka cilmiga leh waa dahab soconaya cid ka nasiib fiicanna ma jirto xitaa haddii ay dhaleen aabo iyo hooyo liita,

wax saamayn ah kuma yeelanayaan ninkii carabiga ku gabyey waa kii lahaa:

رأيتُ العلمَ صاحبَه كريما ... ولو ولدَتْه آباءٌ لئامُ

Macne: waxaan arkay in cilimiiga saaxibkii wanaafsanyahay haba dhaleen aabo iyo hooyo liito.

Cilmiga ahmiyadiisa wax lasoo koobi karo maaha inbadan ayeyna diinteenu ka hadashay oo qaadaadhigtay fadligiisa. DR Raaqib Sarjaani waxa uu tilmaamay kelmada cilmi iyo meelaha laga soo dhanbashay inay quraanka ku soo aroortay **779** jeer Kitaabka Saxiixul Bukhaarinaga **300** oo jeer.
Cilmigu waa waxa ay umadi ku horu marto sharafna ku gaadho, waxaana sharaf ugu filan Cilmiga in marka qofka aan cilmi lahayn loo tiiriyo uu ku farxo, Jahligana waxaa fool xumo ugu filan qofka jaahilka ah marka lagu tilmaamo jaahil in uu ka cadhooodo.
Hadaba Ardayda fursadda wax barasho heshay iskuma jiraan qaar ayaa ku guulaysatay ujeedkoodii wax barasho, halka ay kuwo kale ay ku fashilmeen.
Waxaan buuggan si kooban ugu tilmaami doonnaa kuwa ugu muhiimsan tilmaamaha uu ku suntanyahay Ardayga guulaystay.

TILMAAMAHA ARDAYGA GUULUYSTAY.

1: Daacadnimo (IKhlaas) waa Arday wax ubaranaya inuu naftiisa ka saara mugdiga Jahliga gaadhsiiyana iftiinka Cilmiga rajaynaya inuu Aakhiro ku badbaado cilmiga Alle baray Jannadana ku galo.

Intaas kabacdina doonaya inuu ku anfaco cilmiga uu baranayo dadkiisa iyo dhamaan muslimiinta .

Barshada cilmiguna kama aha inuu gaadho dadka amaantooda iyo in uu ku faano dadkana isugu kibriyo qofka saas wax bartaana kuma liibaano, cilmigiisuna wax tar mayeesho.

2: waa Arday waqtigiisa qorsheeya oo dareesan qiimaha waxqtigu uu leeyahay jadwal usameeya noloshiisa iyo hadafkiisa wax barasho, iswaydiiyana bishan maxaad gaadhay?, lixdan bilood maxaad qabatay? sanadkii tagay maxaa kuu kordhay?

Waqtigu waa wax qaali ah waana lafdhabarta nolasha, Adduunka dadka meel gaadhay oo dhami waa dadkii waqtigooda ka faa'idaystay dadka hadhay ee aan waxba ka qabsan adduunkana waa dadkii dayacay waqtigooda.

Dadka Janada galay Aakhiro waa dadkii waqtigooda ka faa'idaystay waana tii Eebe lahaa:

قَالَ تَعَالَىٰ:﴿ كُلُوا۟ وَٱشْرَبُوا۟ هَنِيٓـًٔۢا بِمَآ أَسْلَفْتُمْ فِى ٱلْأَيَّامِ ٱلْخَالِيَةِ ﴾ الحاقة: ٢٤

Macne:cuna oo cabba mid bogaadin leh waxaad soo hor marsateen aayaamihii tagay sababteed.

Dadka hungoobay ee khasaaray Naartana galay maalinta Aaakhiro waa kuwii aan ka faa'idaysan waqtigoodii Adduunka ay ku heleen Eebana waxaa uu yidhi arinkaas isaga oo tilmaamaya:

قَالَ تَعَالَىٰ:﴿ ذَٰلِكُم بِمَا كُنتُمْ تَفْرَحُونَ فِى ٱلْأَرْضِ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ وَبِمَا كُنتُمْ تَمْرَحُونَ ﴿٧٥﴾ ﴾ غافر: ٧٥

Macne: kaasi waa wixii aad ahaydeen kuwo farxa Arlada dusheeda xaq la’aan iyo waxaad ahaydeen kuwo ciyaara.

Ufiirso labada qolo kuwa hore waxaa lagu tilmaamay inay Adduunka soo shaqaysteen waqtigiina ka faa’idaysteen, kuwa kalana waxaa lagu tilmaamay in ay iska dayaceen waqtigii ciyaar iyo qosal weliba ku dayaceen.

Alle in badan ayuu ku dhaartay qaybo waqtiga kamid ah sida casarka, Fajriga, Habeenka iyo Maalinta, waxayna ku tusaysaa dhaartaasi muhimadda waqtigu uu leeyahay, oo Alle kuma dhaarta shay muhimad wayn leh mooyaane .

Ibnu qayim waxaa uu yidhi: waqtiga oo ladayaco waxay ka darantahay geerida ."إضاعة الوقت أشد من الموت"

Cabdilaahi Ibnu Mascuud waxa uu yidhi: umaan murugoon shay saan uga marugooday maalin ay dhacday qoraxdeedii cimrigaygii nuqsaamay uuna cilmina ii siyaadin.

Xassan Albasri waxaa uu yidhi: ina Adanoow waxaad tahay ayaamo haddii ay maalin tagtana qayb kaa mid ah ayaa tagtay.

Taabici lo odhanjiray Caamir Ibnu Cabdulqays ayaa maalin nini ka soo hor baxay, markaas ayuu ku yidhi ila hadal waxaa uuna ugu jawaabay: **Qorraxda jooji aan kula hadlee**.

Dadkii hore gaar ahaan kuwoodii wax baran jiray wax kasta wuu kala qaalisanaa waqtigu, saacadaha ay wax cunayaan iyo kuwa ay xaajo gudanayaan ayey dhibsan jireen waqtiga kaga lumaya, marka ay wadooyinka marayaan ayey ka faa’idaysan jireen waqtiga oo ay cilmiga akhrin jireen.

Shiikhii la odhan jiray Saclab alnaxawi isaga oo toddobaatan jir ah oo wado maraya cilmina akhrinaya ayuu god ku dhacay halkaas ayuuna ku geeriyooday.

Abuu Barakaat shiikhii la odhan jiray oo awow uhaa Ibnu Taymiya waxaa laga weriyaa xilliga uu xaajo gudanayo inuu wiil uu dhalay inta uu kitaab udhiibo uu adhan jiray kor u akhri si aan umaqlo.

Dahabi markii uu ka waramayey shiikh KHaddiib waxaa uu ku sifeeyey waxaa uu soconjiray isaga oo gacanta kuwata kitaab uu mudaalacaysanayo.

Akhristoo lama soo koobi karo qisooyinka tilmaamaya culumadeenii hore say ugu faa'idaysan jireen waqtiga waxaad ku arkaysaa wax layaab leh markad aad taariikhdooda akhriso .

Isku day inaad ku dayato dadkaa wanaagsan in lagu daydaana waa shafar iyo guul watigaaguna yuusan ciyaar kaaga lumin iska ilaali waxyaaha waqtiga lumiya .

- **Waxyaalaha waqtiga dayaca.**

1: Inaadan dareensaynayn ahmiyada waqtiga iyo fadliga uu leeyahay.

2: Hawada naftaada oo aad raacdo, naftuna waxay jeceshahay raaxada iyo inaadan mashquulin.

3: inaad waxaad hadda qaban lahayd dib udhigto oo ad dhahdo beri Ayaan qabanayaa ama bisha danbe iwm .

4:Inaad leedahay saaxiibo xun xun oo waqtiga kaa lumiya aadna kala sheekaysato wax aan waxba ku tarahin.

5: caajiska iyo inaad ka wahsato cilmiga akhrintiisa iyo xifdigiisaba.

6: internaydka oo lagu mashquule gaar ahaan faceboogga whatis upka iyo waxyaalaha lamidka ah weliba hadda waa waxyaalaha ugu badan ee waqtiga ka qaada da'yarta.

7: dhagaysiga waxyaalo aan banaanaay, ama aan faa'ido lahayn sida heesaha nashiidooyinka iwm .

Arday iska ilaali waxyaalahaas si aad hadafkaaga ugaadho cilmigaana heer uga gaadhid.

- **Waxyaalaha kuugu kaalmayn kara inaad ka faa'idaysato waqtiga.**
  - Alle oo lagu xidhnaado lana raali geliyo .
  - Ahmiyada waqtiga oo ladareensanaaado

- in mar walba lasamaysto jadwal kuu qorshaynaya waqtigaaga iyo waxyaalaha aad qabanaysid .
- in layska ilaaliyo saaxiibada xunxun ee cilimga kaa mashquulinaya .
- cuntada oo aan labadsan, cuntada badanna waxay keentaa hurdo badan iyo caajis.
- Saaxiibo fiican oo lasamaysto kuuna noqda kuwo aad higsato, kuna dayato dadaalkooda iyo aqoontaada.

Imaamu Xaramayn waxaa uu yidhi: ardaygu wuxuu seexdaa cunaana marka ay ku khasabto dantu uun .

Imaamu nawawi waxaa uu cuni jiray halmar habeenkii iyo maalintii sida dad badan ka sheegeen .

3: waxaa kamid ah tilmaamaha ardayga guulaystay, waa Arday ixtiraama qadariya maamuusa macalinkiisa , macluumaadka uu sheegayana u dheg raariciya si aadaab iyo xushmana leh ula dhaqma.

Ogow arday macalinku waa waalidkaa kula jecel horumarka iyo inaad meel sare gaadho waxa uu udhididaa usoo jeeda una kalahaa siduu aqoonta kuu gaadhsiin lahaa mana mutaysto inaad xaqqiisa ka gaabisid dadkiii hore waxay odham jireen qofkaan xaraf ka faa'ido Addoon Ayaan unoqonayaa (من استفذت له حرفا صرت له عبدا)

Shiikh Rabiic la odhanjiray waxaa laga soo weriyaa inuu yidhi: kumaan dhiiran inaan biyo cabbo imaamu shaafici oo isoo eegaya.

Ardaydii hore ee taqaanay xaqqa macalinkoooda waxay ka ilaalinjireen macalinkooda sanqadha waraaqaha buugta iyo kutubta ay sitaan markaas ayey kitaabkoda ama buugaagtooda qoryo yar yar dhexada kasoo gelin jireen si aysan usanqadhin marka ay hadhow rogayaan.

Waxa ayna ardaydu ku celcelinjireen oo qaadi jireen baydkii carabiga ee odhanayey:

قُم للمعلم وَفِه تَبجِيلاً ** كَاد المُعلم أن يكون رسولاً

Macne: u isitaag macallinka, ilaali adiga oo waynaynaya waxaa uu ku dhowaaday macallinku inuu Rasuul noqdee.

Laakiin hadda xaaladdu way is bedeshay macalinku waxa uu kamid noqday dadka loogu ixtiraamka daranyahay marar baddanna naftiisaba uma ammaan helo.

- ❖ **Qaabka aad macalinkaaga umaamuusti karto:**
- ✓ casharka si wacan ugu dhagayso kana xinbaar aqoontiisa.
- ✓ iska ilaali inaad ku hadasho ama sheekayso isaga oo darsiga jeedinaya.
- ✓ iska ilaali inaad moobeel ama farahaaga ku mashquusho macalinkaaga oo darsigii wada.
- ✓ iska ilaali inaad dhinacyada daymooto fiirfiiriso marka casharku socda fiiri macalinkaaga iyo buuggaaga una dheg raaraaci sharaxa macalinkaaga.
- ✓ wixii waajibaad ah ama shaqo guri ah sidii laguugu diray isoo gudo.
- ✓ soo qayb, soona maraajicee casharka laguu dhigay marka macalinku su'aal fasalka waydiiyana isku day inaad ka jawaabto oo farta taagto macalinkaaguna waxaa farxad gelinaysa ardaydii oo casharkii fahantay su'aalahana ka jawaabaysa.
- ✓ Uducee macalinkaaga marka uu kula joogo, iyo markaa aad ka maqantahayba.

4: Waa Arday Alle ka cabsada , cibaadaysta, akhlaaq fiican leh, socodkiisa iyo hadalkiisa ay aqoontu ka muuqato kuna dheehantahay,massaajidda ku xidhan,salaadana jamaacada ku ooga, fartooma Awaamirta Alle iyo ta Rasuulka naxariis iyo nabadgelyo dushiisa ha ahatee.

5: Waa Arday xumaha iyo danbiyaga ka fogaada, Ardayguna haddii uu xumo iyo denbiyo sameeyo dhibaato weyn ayuu kala kulmaa oo sababi karta inuu waxbarashada sii wadin, maskaxda ama qalbiga qofkuna waa muraayad mar kasta oo

uu qofku danbi sameeyana dhibic madow ayaa isku qorta, haddii uu ka toobadkeeno waa laga taatiraa haddi uu mid kale sameeyana mid labaad ayaa lagu qoraa, saas ayaa lagu wadaa ilaa qalbigu wada madoobaado, Qalbi madoobaaday oo wasakhoobayna wax ma qaybi karo mana fahmi karo. Ogaw Arday markasta oo xumahaaga iyo denbigaagu bato fahankaaguna wuu yaraanayaa, markasta oo aad Alle ku xidhnaato aadna dhowrsoontahayn Ilaahay fahan dheeraad ah ayuu kuu furayaa.

Nin la odhan jiray Cali ibnu KHashram ayaa shiikhii lo odhanjiray Wakiic Ibnu Jarraax oo ahaa shiikh aad uxifdi badnaa waydiiyey, waxaad xifdidaa intaan xifdino in ka badan ee maxay ku dhacday? markaas ayuu inta uu si hoos ah ula hadlay ayuu ku yidhi Caliyow hadddaan kuu sheego dawada loo cuno Ilowga masamaynaysaaa? Markaas ayuu yidhi haa Ilaahay Ayaan ku dhaartaye, markaas ayuu Wakiic ku yidhi: waa macaasida oo laga tago ilahay Ayaan ku dhaartaye maan arag wax uga anfac badan xifdiga macaasida oo laga tago.

Imaamkii waynaa ee SHaafici ayaa iska dareemay fahan xumo, markaas ayuu shiikhiisii Wakiic ibnu Jarraax usheegay, shiikh Wakiic talo dhaxal gal ah ayuu siiyey oo ahayd :- iska ilaali maacaasida Cilmiguna waa nuur nuurka Allana lama siiyo qof Alle caasinaya imaamu shaaficina waa kii lahaa :

شكَوْتُ الى وكِيع سُوء حفظي ** فأرشدني الى ترك المعاصي
وأخبرني بأنّ العلم نور** ونور الله لا يٌهدي لعاص

6: waa Arday macalinkiisa la leh xidhidh xeel dheer ka faa' idaysta fasalka iyo xiliyada kalaba, wax yaalaha soo wajaha kala tashada, gaar ahaan xagga waxbarashada.

Macalinka iyo ardaygu maaha dad aan wax dhigis mooyaane wax kale ka dhaxayn,macalinku waa waalid larabo inuu xanaaneeyo ragganamdiisan isugu geeyo sidii arday aqoon leh usoo saari lahaa,ardayguna waa wiilkii macalinka waxaana lagarabaa inuu qaato talada macalinkiisa,

waxyaalaha cilmigu uusan ka maarmin waxaa kamid ah ardaygu inuu macalinkiisa odhowyahay si gaar ahna ula xidhiidho wax kasta oo uu ubaahdana uu waydiin karo .
7: waa Arday udulqaata dhibka waxbarashada iyo adaygeeda culumadu waxay odhan jireen:- (لا ينال العلم براحة الجسد)
Macne: laguma gaadho cilmiga jidhka oo loo raaxeeyo. Taariikhda dadkii wax bartay mar aad akhriso waxaad arkaysaa arimo adag oo ay uu soo mareen barashada cilmiga, sida safaro dhaadheer oo ay weliba cagahooda ku soconayeen, gaajo iyo haraad ilaa qaarkood ay kaadidooda ka cabbeen marar badan.

Cilimga waa shay sare waxa sarana laguma gaadho si fudud ee waa loo maraa adayg iyo dhibaato imaamu shaafici wuxuu yidhi: lama haleelo cilmiga iyada oo duliga lagu sabro mooyaane . (لا يدرك العلم إلا بالصبر على الذل)

Cabdilahi ibnu Cabbaasna waxaa laga weriyey inuu yidhi isaga oo kal hadlayey cilmiga: waan dulloobay markaan dalbayey waana cisoobay markii ani layga dalbay

(ذللت طالبا وعززت مطلوبا)

Ninkii carbiga ku gabyeyna waa kii yidhi:
ومن لم يذقْ مُرَّ التعلم ساعةً .... تجرَّعَ ذلَّ الجهلِ طولَ حياتهِ
Macne qofkaan aan dhadhamin qadhaadhka waxbarashada saacad, wuxuu qudhqudhiyaa duliga jahliga nolashiida oo dhan.
8: waa arday wax akhriya oo aan ku eekaan casharka uu soo dhigtay iyo muqarkiisa keliya gaar ahaan takhasuskiisa buugaag badan ka Akhriya.

Cilmugu waa akhris inta macalinka aad ka baranayso waa fure uun, adi ayaa lagaa rabaa inaad sii raadraacdo oo waxbadan akhriso.

9: waa Arday hansare sare leh, aaminsan inuu wax ku soo kordhin karo Adduunka, dadkiisana wax uqaban karo. Ogow Arday waxaa adiga kugu xidhan umaddaada mastaqbalkeeda haddii aad noqoto mid aqoon leh waxna

qaban kara dadkaagu mastqabal fiican ayey leeyhiin, laakiin haddaad lamid noqoqo qofka jaahilka ah una fekerto siddiisa dadkaagii adaa la hadhay.
Marka umad mustaqbalkeeda iyo meesha ay ku danbaynayso larabo in la ogaado waxaa lafiiriyaa dadka usoo ka caya waxa ay yihiin iyo sida ay unoolyihiin hadday noqdaan kuwo wanaagsan, umadaas mustaqbal fiican ayey yeelataa, hadday yihiin kuwo habeen ah oo aan waxba kala ogayna umaddaas mastaqbalkoodu mugdi ayuu madaxa lasii gelaysaa.
10: waa Arday dadaal badan casharka siwacan udhagaysta marka uu macalinku jeedinayo, hadhowna soo muraajaceeya wixii shaqo guri ahna kasoo sheqeeya.
Arday walbaana ardayga uu ka dadaal badnaa xilligii wax barashada beri wuu ka darajo sarayn doonaa,kana aqoon badnaan doonaa.
baydkii carabiga ahaana waa kii odhanayey:
بقَد الكِد تُكتسب المَعالي ** ومَن طَلَب العُلى سَهَر اللّيالي
Macne: sida loo kala dadaal badan yahay ayaa loo kala kasbadaa saraynta, qofkii meel sare doonayaana habeenkii ayuu soo jeedaa.
11: waa Arday dhaqan geliya oo aan dayacin talooyinka muhiimka ah, kuna qora baal dahab ah iyo buuggisa ugu muhiimsan, ama ku dhejista waraag ay ku qorantahay gidaarka si uu marba uxusuusto .
Imaamu Bukhaari oo qoray kitaabka ladhaho Saxiixul Bukhaari oo ah kitaabka ugu wayn kutubta ay muslimiintu qoreen, noqnayana kitaabka labaad ee aynu haysano, waxaa keliya oo ka horeeya musxafka qor'aanka ah, waana kitaab lagu uruuriyey Axaadiistii Nebigeena naxriis iyo nabadgelyo dushiisa ha ahaate intii saxiixa ahayd, waxaa ku ka lifay qoraalka kitaabkaas Imaamu Bukhaari waxa uu ka maqlay shiikhiisii lo odhanjiray Isxaaq ibnu Raawayh oo ardayda ku leh: haddaad uruurin lahaydeen kitaab kooban oo ku saabsan inta saxiixa ah sunada Nebiga way fiicnaan lahayd.

Imaamu Bukhaari ardaydaas ayuu ka mid ahaa hadalkaasna qalibigiisa ayuu meel kaga dhacay saas ayuuna ku go aansaday inuu arinkaas u istaago wuuna ku guulaystay.
12: Waa Arday joogteeya waxbarashada mar walbana heer kiisa waxbarsho kor uqaada, dariiq kasta oo uu cilmi ku kororsanayana ka faa'idaysta geed dheer iyo mid gaabanba ukora cilmiga awgii.
13: Waa Arday fadhiista boosaska hore ee fasalka, aan xagga danbe is marin si uu waxyaale kale ugu mashquulo dib is marintuna waa caadada ardayga caajis loowaha ah.
14: Waa Arday firfircoon oo kaqayb qaata dhamaan howl qabadyada madarasadiisa ka jira sida aqoon iswaydaarsiyada, nadaafada Madarasada, iwm.

15: Waa Arday ixtiraama dhamaan dadka iyo bulshadiisa hadaladiisa iyo ficilkiisaba ay ka muuqato aqoontu.
Waxaana ladhahaa:-
(الإحترام لايدل على الحب وإنما يدل بحسن التربية)
Macne: inaad cid ixtiraamto ku tusi mayso jacayl aad jeceshahay cidda aad ixtiraamtay laakiin wax ku tusaysaa tarbiyad waanaag .

Cilmi aan Aadaab lahayna waa geed bilaa midha ah oo kale, ama dab bilaa xaabo ah .
16: Waa Arday nadaafadda ku dadaala jidhkiisa iyo dharkiisuba nadiif yihiin, soo cadayda cidiyahana iska gura.
17: Waa Arday aan ujarjarin madarasadaiyo goobaha waxbarashada, waqti horana yimaada habsankana ka taxadara.
18: waa Arday ducaysta, Allana ka barya inuu cilmiga usahlo, Nebiga naxariis iyo nabadgelyo dushiisha ha ahaatee waxaa ka sugnaatay inuu ku ducaysanjiray:
(اللهمّ إني أسألك علمًا نافعًا ورزقًا حسنًا)
Macne: Allow waxaan ku waydaystay cilmi naafic ah(waxtar leh) iyo risqi wanaagsan.
Maxay ku latahay Nebiga oo Alle doortay hadana saas ku ducaysanaya ardiyoow miyaadan adigu ka mudnayn inaad

ducadaas iyo kuwo kalaba ku celcelso in badan?
19: waa Arday aan hilmaamin waalidkiis adduunka sabab ugu ahaa inuu yimaado waxna soo baray iyo dhammaan cid kasta oo waxbarashadiisa ka qayb qaadatay una duceeya waalidkiis iyo dhamaan macalimiintii cilmiga bartay.

20: waa arday faa'idada uu cilmi faa'idaysanayo aan uga tagin xishood iyo kibir toonna, kana qaata cilmiga ka ka sareeya ka kahooseeye iyo kay isku midka yihiinba. xishoodku waa wax fiican laakiin haduu kaa hor istaago cilmiga sax maaha kibirkuna mar walba waa wax xun isagu, ardayguna haddii labadaas ay ku dhacaan waxba ma barto ninkii carabiga ku gabyeyna wuxuu yidhi:
العلم حرب للفتى المتعالي.....كالسيل حرب للمكان العالي .

Macne: cilmigu dagaal ayuu kula jiraa wiilka isisaraysiiya waa daadka oo kale oo dagaal kula jira makaanka sare .

21: waa arday xifdiya cilimga oo maskaxda ku hayo waxaa uu soo dhigtay, cilmiga iyo xifdiguna Makala maarmaan, gaar ahaan meelaha muhiimka ah ee waxyaalo badan ku dhisanyihiin iyo qawaacidda caamka ah.

Cilmigu waxa uu ubahaanyahay dadaal aan kal go' lahayn oo dhinac walba ah, dadkii hore saan horayba wax uga tilaamaannay dhib kasta way u mareen cilmiga barashadiisa qaar ayaan guursan oo adduunka ka tagay iyaga oo doobiin ah, waxaan kamid ah raggaas imaamu Nawawi inbnu taymiya iyo rag kalaba, cilmiga ayeyna ka jeclaayeen dumarka.

shiikha la dhaho maxamuud Alsamakhshari waxaa kamid ah gabaygiisii:
سهري بتنقيح العلوم ألذّ لي*** من وصل غانيّة وطيب عناق

Macne: soo jeedka aan ku soo jeedaya cilmiga kala hufkiisa ayaa iiga macaan inaad gaadho gabadh ii heesta ama aan cadar qoorqooraysto.

Dadkii aqoonta cilmiga lagu yaqaanay say cilmiga u akhrinayaa una xifdinayaan ayey hurdada kala dheeraan jireen qaarkood ayaa laga weriyaa inaysan labo sano dhinacooda dhulka dhigin.

Imaamu Nawawi ayaa lawaydiiyey see useexataa? Markaas ayuu yidhi: marka ay hurdadu iga xoog badato Ayaan kutubtayda cuskadaa cabbaar markaas Ayaan markiiba soo baraarugaa.

Xitaa hadday seexdaan hurda way ka soo kici jireen welwel awgeed imaamu bukhaari waxaa laga weriyaa habeenkii labaatan jeer ayuu soo kici jiray hurdada oo marba faynuuskiisa daaran jiray.

- ✓ Qiso ayaa jirta laga sheego Imaamu shaafici oo

Odhamaysa: habeen ayuu marti unoqday Axmed inbu Xanbal oo ardayda Imaamu shaafici ka mid ahaa, gabadh uu dhalay Axmed Ibnu Xambal ayaa habeenkii oo dhan soo jeeday oo islahayd bal ogow Imaamu shaafici waxaa uu caawo sameeyo, waxayna rabtay inay qaab nololeedkiisa wax ka ogaato, si ay ugu dayato, una hesho sababta ay dadka oo dhami u hadal hayaan, Aabaheed Axmed iyo dadka kalaba ay ka maqli jirtay iyaga oo leh, Imaamu shaafici ayaa saa yidhi! gabdhaas habeenkii may seexan waxayna ufiirsanaysay waxa uu sameeyo Imaamu shaafici, subaxii ayey Aabaheed utimi oo ku tiri Aabow ninkan saddex wax oo layaab leh Ayaan ku arkay, markaas ayuu yidhi maxay yihiin, waxayna tiri:

1: xalay cuntadii muu soo hanbayn ee wuu laastay, dabcan dadkii hore saas dhaqan uma ahayn, qofka martida ahna cuntada qayb ayuu soo hanbayn jiray si loo gartu in uu dhergay, qofka martida ahna hadduu cuntada laasto ceeb ayey ku ahaan jirtay cidda marti loo yahay sababta oo ah waxaa laga dheehan jiray inuusan qofkaas dhergin.

2: xalay wax Salaatu layl ah muu tukan, dadkii wanaagsanaa ee horana kamay tagi jerin inay habeenkii cibaadaystaan .

3: saaka Salaadii subux uma uusan waysaysan sidii uu isaga hurday ayuu inta uu kacay horay ka galay Salaaddii subax.

Axmed ibnu xanbal ayaa inta uu soo aaday xagii Imaamu shaafici ayuuu waydiiyey saddexdan arimood waxa uuna kaga jawaabay Imaamu shaafici sida tan:

1: tan ugu haraysa. cuntada aan laastay waa tii Axmed ibnu Xanbal, mid ka xalaalsanna mo ogi si awgeed waan ka zaad qaadanyey cuntadaas xalaasha ah.

2: tan labaad xalay oo dhan waxa aan ka fekerayey oo ku soo jeeday daraasaynta Xadiis kamid ah Axaadiistii Nebiga oo aan faa'idooyin iyo fiqi kala dhex baxayey waqtina umaan helin Salaatu layl, cilmiga ayaana ka fadli badan salaadda sunnaha ah.

3: tan saddexaad xalayba maan seexan oo waysadii cishe ayaan Salaaddii subax ku tukaday.

Qisadani waxay ku tusaysaa sida dadkii cilmiga meesha sare ka gaadhay sida ay ugu soo jeedi jireen.

Ninkii Ameerikaanka ahaa ee la odhanjiray Tomaas Alfa Adiisoon (Thomas Alva Edison) oo ahaa nin waxyaalo badan oo Aadamaha muhiimad ah hindisay, sida guluubyada ama laanbadaha laydhka, Aaladaha laysku sawiro, iyo waxyaalo kalaba, waxaa ladhahaa markii uu rabay inuu guluubkii ugu horeeyey hindiso waxa uu ku fashilmay **999** jeer markii **1000** ayuuu ku guulaystay.

Arinkan waxa ay ku tusaysaa inaad aqoonta xoglo laaban lagu gaadhin ayna ubahaantahay dadaal iyo sabir.

- **Waxyaalaha kuugu kaalmaynaya inaad xifdido cilmiga.**
  - Alle ka cabsiga iyo qofka oo qalbigiisa ka dhowr macaasida .
  - inaad wax xifdido waqtiyada ku haboon waqtiyadun waa kula fiicanyihiin xifdiga oo isku mid maaaha

waxaan kamid ah waqtiyada xifdiga ku wanaagsan kuwan :

- ✓ habeenkii gaar ahaan wixii cisha ka danbeeya iyo qaybta ugu danbaysa habeenka .
- ✓ salaada subax ka bacdi .
- ✓ waqtiga aadan dheregsanayn colooshaaduna ay madhantahay.
- ➢ inaad doorato boos ku habboon xifdiga iyo wax akhriska, goobuhuna way ukala fiicanyihiin xifdiga waxaana kamid ah bosaska xifidiga uwanaagsan
- ▪ masaajidda Alle iyo goobaha barakaysan .
- ▪ meelaha sanqadhu ku yartahay ee wax ku mashquulinayaa aysan jirin.
- ➢ in uu ardaygu doorto in ku habboon xifdiga, wax uusan owaadi karinna isi saarin, fadhi walbana waa inuu in ku manaasib ah xifdiyo, shayga uu xifdinayana waa inuu kala qaybiyo oo marba in yar xifdiyo.
- ➢ waa in ardaygu hal buug ka xifdiyo casharkiisa, tusaale marka aad kitaabka Arbaciin qaybayso waa inaad dabcad keliya ka qaybto haddaad dhowr Arbaciin marba mid ka arkhiso siwacan uma meelaynayso maskaxdu.
- ➢ waa inaad iska saxdaa waxaad qaybayso qoraal ahaan iyo xarakadiisaba si aadan wax qaldan uqaybin.
- ➢ waa inaad uga caado dhigtaa naftaada xifdiga, kuna rabaysaa inay wax xifdido, markaa aad baryo ku wado wax xifdinta marka danbe iyada ayaa jeclaan doonta inay wax qaybto.
- ➢ inaad ku camal fasho kuna dhaqanto casharka aad xifdiday
- ❖ **Wax yaalaha lagu daweeyo haddaad caajis ama daal dareento adoo wax xifdinaya.**

- in aad bedesho qaabkaad ahayd markaad wax xifdiyeysay, haddaad fadhiday inaad istaagto banaanka yare socsocoto.
- inaad wax soo jiinaya maskaxda sida qiso cabaar yare akhriso.

Iska ilaali arday haddii aad caajis dareento inaad markiiba adeecdo oo joojiso akhrinta iyo xifdiga.

22: waxaa kamid ah tilmaamaha ardayga guulaystay, waa Arday dadkale gaadhsiiya waxa uu bartay cilimiguna gaadhsiinta ayuu ku kordhaa kuna barakooobaa ninkii carabiga ku gabyey waa kii lahaa:

يزيد بكثرة الإنفاق منه ** وينقص ان كفّا به شددت

Macne: waxaa uu ku siyaadaa in labadiyo bixintiisa(dadka labaro) waxaa uuna ku nuqsaamaa inaad kafka ku adkaysato(aadan cid gaadhsiin)

23: Waa arday iska ilaaliya inuu saaxiib xun yeesho saaxiibka xunna dhib ayuu kuu soo jiidaa, waxa uuna kaa mashquuliyaa wanaagga iyo waxbarshada, waxaadna ka barataa akhlaaqda xun oo isaga ayaa macallin kuu noqonaya Nebigu naxariis iyo nabadgelyo dushiisa ha ahaaatee waxaa uu yidhi :

(المرء على دين خليله فلينظر أحدكم من يخالل .) رواه ابوداود والترمذي

Macne: qofku wuxuu la diinyahay saaxiibkii ha iska eego qofkiin cidda uu la saaxiibayo.

Ninkii gabyeyna waa kii yidhi:

لا تصحب الكسلان في حالاته.... كم صالح بفساد آخر يفسد

Hala saaxiibin caajisloobe xaaladihiisa oo dhan, badanaa mid wanaagsan oo fasaadka mid kale ku fasahaaday.

Ogow haddaad wanaag santahay laakiin aad leedahay saaxiib xun dadku waxay kugu tirinayaan dadka xunxun, xitaa macalinkaagu haddaad arday xun dhinac fadhiisato isku mid ayaad unoqonaysaa.

24: waa arday ku dhaqma cilmiga uu bartay iyo wax kasta oo wanaagsan oo uu maqlo, cilmiga haddii lagu camal fali waayo waa uu guuraa saxaabigii Cali Ibnu Abii Daalib waxa uu yidhi: (هتف العلم بالعمل، فإن أجابه وإلا ارتحل)
Macne: cilmigii ayaa udhawaaqay camalkii haddii uu ajiibo cilmigu waa joogayaa haddi kale waa uu guurayaa.
Qofku haddii uu cilmiga uu barto oo ku camal fili waayo waxa uu shabbahayaa Yahuuda oo Ilaahay u cadhooday, waxaana uu lamid yahay dameer kutub xinbaarsan sida Ilahayba ku matalay.

XUSUUSIN TILAMAAMAHA ARDAYGA GUULAYSATAY SI KOOBAN.

1:Daacadnimo (Ikhlaas).
2:Waqti kaa faa'daysasho.
3: Macallin ixtiraam.
4: All aka cabsi.
5: Macaasi ka fagow.
6: Macallin la saaxiib.
7: Sabir iyo Dulqaad.
8: Wax akhrin .
9: Hansare.
10: Dadaal.
11: Talo qaadasho.
12: daa'ima waxbarshada.

13: Boosaska hore fadhiisad.
14: Firfircoon.
15: Bulsho ixtiraam.
16: Nadaafad badi.
17: Jarjaris la'aan.
18: Ducaysi.
19: Waalidka baari u ah.
20: Cilmiga aan uga tagin xishood iyo kibir.
21: Xifdiya cilmiga.
22: Faafiya cilmiga.

23: Ka fogaada saaxiibka xun.
24: Ku camal fala cilmiga.

GUNAANAD

Alle ayaa mahad oo dhan iska leh, ayna nimcadiisa ay ku dhamaadaan waxyaalaha wanaagasan oo dhami, waxaan umahad celinayaa webebka faafiyey qayb kamid ah qoraalkan gaar ahaan webka Kalshaale.com iyo somalitimes iyo cidkasta oo iikaalmaysay iyo cid kasta oo akhrisan doonta.
Dardaarankeeno wuxuu noqonayaa inaan tilmaamahaas dhaqan gelinno, nin iyo raganimadiis inta uu ka awoodo, taas ayaa cilmiga lagu baran karaa heerna lagaga gaadhi karaa.
Allana waxaan waydiisanayaa buuggan inuu ku anfaco walaalaha waxbaranaya iyo dhamaan bulshadaba, aniga xasanaad iyo ajar iga siiyo inta aan noolahay iyo geeridayda ka bacdiba.

وبالله التوفيق وإليه المرجع والمآب

MARAAJICDA BUUGGA.

1: قيمة الزمن عند العلماء: لأبي غدة
2: العلم وبناء الأمم: د. راغب السّرجاني
3: العلم وآدبه: لابن سوفى